

A KÜLFÖLDI TŐKE JUGOSZLÁVIÁBAN

Irta: MALUSEV CVIETKO

Az átlagos világpolgár szemében Jugoszlávia ma is tipikus Balkán államként szerepel, a szó háborúelőtti értelmében. Még nem ment át a köztudatba, hogy Jugoszlávia fennállása óta hatalmas fejlődésen ment keresztül, s teljesen európai színvonalú állammá lett. Az újabb világpolitikai eseményekbe való bekapcsolódása is ezt igazolja, bár vita tárgya, hogy ez a bekapcsolódás Jugoszláviára nézve hasznos-e vagy káros. A mai Európában kialakuló két arcvonallal közeli összeütközésében Jugoszlávia állásfoglalása igen fontos lehet, nem felesleges tehát a sokoldalú vizsgálódás Jugoszlávia gazdasági strukturáját illetően. A világ-gazdasági fejlődés azon korszakában, amikor a nagyállamok egyrészt a teljes önállóságra, másrészt a minél nagyobb áru- és tőke-kivitelre törekcsenek, a jugoszláv tőkebevitel kérdése annál aktuálisabb.

A volt Osztrák-Magyar Monarchia nagy előnyének számított az a körülmény, hogy politikai kereteibe olyan államok tartoztak, melyeknek termelése szerencsésen kiegészítette egymást s így a Monarchián belül fojódó kereskedelmi élet kiegyensúlyozta azokat a hullámzásokat, amelyeket a központi hatalommal elégedetlen erők politikai mozgolódása előidézett. A legújabb történelem bebizonyította ugyan, hogy az élénk belső kereskedelem magában véve még nem jelent politikai egyensúlyt is, mégis kétségtelen, hogy a cseh, lengyel és osztrák ipari s a déli horvát, dalmát és boszniai agrár- és bányavidékek között nagyjelentőségű termékcserre folyt, amit a Monarchia állami apparátusának minden súlyával támogatott. Ez a gazdaságpolitika oda vezetett, hogy a Monarchia déli részei iparilag teljesen fejletlenek maradtak, miután egész termelésük az északi ipari vidékek nyersanyagellátására volt beállítva.

A Monarchia egyes részeit öröklő Jugoszlávia gazdasági életére ezek az előzmények igen nagy hatással voltak. A világháború káoszából kibontakozó ország elődeitől semmilyen technikai apparátust nem örökölt: a háborúelőtti, kisbirtokrendszerű Szerbiában és az ősök kultúráját élő Montenegróban nem volt semmiféle ipar, mely csak kis részben is el láthatta volna a háború pusztításai által okozott szükségleteket. Így Jugoszlávia, megalakulása pillanatában teljesen ipar nélkül állt.

Ez a körülmény sürgős iparosítást tett szükségessé. De mert az iparosítás megfőldő tőkebefektetéseket igényelt, s az ehhez szükséges tőkét sem a kisbirtokrendszerű Szerbia, sem az aránylag fejlettebb országrészek, mint a Vajdaság, vagy Horvátország nem tudták rendelkezésre bocsátani, az ipart és tőkét egyaránt nélkülöző ország a külföld felé fordult...

A külföld nem is váratott magára: a békekonferenciák egyik lényeges pontja éppen az új tőkeelhelyezési területek elosztása volt. Így lett Jugoszlávia rövidesen a francia-, angol-, amerikai-, cseh- stb. nemzetiségű tőkés csoportok leggyümölcsözőbb területe. Megindult az idegen tőke beáramlása, hogy lassanként, az idők pénzügyi konjunkturáit és válságait kihasználva, az ország gazdasági és politikai életében döntő befolyáshoz jusson.

A természeti kincsekben gazdag ország bús profitlehetőségeket kínált s elsősorban a bányák és a félgyártmány-iparágak finanszírozásához vezetett. Megnyílnak a bányák, épülnek a kohók... s a háborús éveket követő fellendülés elsősorban a nyersanyagforrások feltárásában jut kifejezésre.

A tőke rendszerint nagy nyugati tőkescsoportokból veszi eredetét oly módon, hogy bécsi és budapesti pénzintézetek közvetítésével jugoszláv pénzintézetek és ipari részvénytársaságok alapítását és fuzióját támogatja s a részvények nagy részét megvásárolja. A legújabb magánjellegű statisztikai adatok szerint Jugoszlávia gazdasági életében ma a következő külföldi tőke szerepel:

	Millió dinár	Részvényekben	Kölcsönben
Francia	1,032.5	80%	20%
Angol	879.3	48%	52%
Cseh	774.5	32%	68%
Svájci	707	24%	76%
Amerikai	538.5	64%	36%
Olasz	490.1	20%	80%
Osztrák	359.4		
Belga	229.7	66%	34%
Magyar	216.5	24%	76%
Svéd	107.8		
Holland	78.9		
Német	54.9		
Más nemzetiségű	280.6	17%	83%
Összesen	5,749.7		

Ez a tőke 304 ipari és 21 bankvállalatot ural, mint fő részvényes vagy főhitelező. A részvényekbe fektetett 2,572,550,000 dinár, valamint a kölcsön formájában folyósított 1,144,000,000 dinár stabil jelentőségű tőkebefektetés, míg a hátramaradó összeg labil elem s az ország gazdasági életéből elméletileg bármikor kivonható. Ebből a tőkéből részvényekben iparvállalatoknál 2,040,000,000, kereskedelmi és transzport vállalatoknál 115,000,000, bankvállalatoknál pedig 417,000,000 dinár fekszik.

Szembeötlő, hogy az összes részvényeknek csak 1/6 része pénzintézetek kezében, míg 5/6 rész az iparban és kereskedelemben nyert elhelyezést. Ez bizonyítja, hogy a külföldi tőkét az iparosítás szüksége hozta az országba, s a tőkeelhelyezés alkalmával az olcsó munkaerő fontos számítási tényezőként szerepelt. Erre utal különben az is, hogy a kölcsönök összegéből az iparvállalatok kezében 7/8 rész, a pénzintézeteknél pedig csak 1/8 rész. A jugoszláv ipar megszületésénél a külföldi tőke töltötte be az apa szerepét. Az iparban elhelyezett külföldi tőke iparág szerinti megoszlása a következő:

Bányaipar	883,000,000 dinár
Villamosági művek	777,000,000 „
Textilipar	394,000,000 „
Kereskedelem	359,000,000 „
Egyéb iparágak	1427,000,000 „

Az összes részvények 32 százaléka francia, 17 százaléka angol, 15 százaléka pedig amerikai kezekben, míg az összes kölcsönök közül 18.5 százaléka francia, 16 százaléka angol, 13 százaléka svájci eredetű.

Természetes, hogy ezek a nagyarányú befektetések óriási befolyást gyakorolnak az ország gazdasági életére és szociális életkörülményeire. A kedvező nyersanyagarány, a mezőgazdaság primitívsége, a sajtósági birtokviszonyok, a munkásság csekély munkabére s a tömegek alacsony életstandardja együttesen igen kedvezően hatottak a külföldi tőke általi megindított iparosodási folyamatra. Az ipari termelés gyorsütemű kon-

centrációja társadalmasítja a termelést és a tőkés termelés gyors előrehaladását jelenti. Szaporodik a több munkással dolgoztató üzemek száma, míg a kisiparosoké állandóan csökken. Jugoszláviát a tőkeimport a polgárosulás útjára kényszerítette.

A polgárosulás további tőkeelhelyezési lehetőségeket nyújtott. A városok megnövekedése a falvakból táplálkozik és a faluból városba jött emberek mentalitása gyökeresen megváltozik. A földbirtok elaprózódottsága folytán városba kényszerülő paraszt alkalmazkodik a városi környezethez: a hagyományos szövőszéken készült darócruháját és bocskorát városi ruhával és cipővel cseréli föl, gondolkodásában és nézeteiben városi emberré, proletárrá vagy hivatalnokká vedlik. A városok szaporodása és megnövekedése gyorsítja ezt a lélektani folyamatot.

Milyen álláspontra helyezkedik a nagytőke ebben az új helyzetben? Fejleszti az olcsó ruhanemű, cipő és egyéb iparágakat, — életrehívja Borovon a *Batya* cipőgyárat, Varazsdinben a *Tivar* nagyméretű ruhaüzemet és Beogradban a *Ta-Ta* nagyáruházat.

Az új helyzet tökéletes kihasználásáról tanuskodnak a textil iparra vonatkozó adatok, amelyek szerint a jugoszláv textiliparban a világváltság hatásai egyáltalán nem tapasztalhatók. A textiliparhoz szükséges nyersanyagok és félgyártmányok bevitelle 1925 óta állandóan emelkedik, a készáru bevitelle pedig csökken:

Textilcikkek bevitelle százalékban:

	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
Készáru	62	53	51	49	46	37	26	19	13	13
Nyersanyag és félgyártmány	38	47	49	51	54	63	74	81	87	87

A nyersanyagbevitel szüntelen növekedése a készárubevétel rovására arra utal, hogy a jugoszláv textilipar már csaknem teljesen el tudja látni az ország szükségleteit. A nyersanyagbevitel növekedésének megfelelően szaporodtak az iparvállalatok és tökéletesedett azok felszerelése, továbbá emelkedik a bennük foglalkoztatott munkások száma. A termelő eszközök meglehetősen fejlettségét jelenti, hogy az alkalmazott munkaerőnek csak 23 százaléka szakmunkás s a kvalifikálatlan munkaerő 64 százaléka nő.

A textilipar kifejlődésében természetesen a kedvező vámtarifa is nagy szerepet vitt. A kezdeti „nevelő“ vámtarifa lassan magas védővámtarifára változott és a külföldi konkurrenciát véglegesen kizárta. A kész textiláru beviteli váma 1927, 1928, 1929-ben állandóan emelkedik, míg a kibontakozó textilüzemek átszerveződnek az új helyzet tökéletes kihasználására. A monopol a 80 százalékban külföldi tőkével dolgozó textiliparban befektetett tőkét Jugoszláviában magasabb profithoz juttatta, mint ha odahaza nyert volna elhelyezést. Ez az állapot a textilüzemek évi mérlegeiben is visszatükröződik s nem egy esetben a befektetett tőke megduplázódásában, illetve a tiszta nyereség megnövekedésében jelentkezik.

Az ipari vállalatok államilag elősegített és kedvező vámokkal támogatott gyors szaporodása csaknem amerikai tempójú iparosítást eredményezett, mely lassan az ország egész területére kiterjed.

A külföldi tőke ilyen sokoldalúsága elsősorban természetesen a tőkekoncentráció irányában hat. Szaporodnak a részvénytársaságok, minden irányú és természetű vállalkozási céllal. Ezzel szemben a kisiparban nagyarányú visszaesés tapasztalható, a kisiparosok és kiskereskedők száma napról-napra csökken. A részvénytársaságok által mozgósított tőke

a válság csapásait is könnyebben kiheverte, míg a kispolgárságra választóvízként hatott.

A tőke import egyik további következménye az ipar és mezőgazdaság között tátongó szakadék kimélyülése. Ez is speciálisan jugoszláv tényező Jugoszláviában: a tökéletesen kiképzett és osztályöntudatos munkásság csak a legutolsó pár év alatt kezd kialakulni. Leggyakoribb kezdetben a törpebirtokosokból rekrutálódó segédmunkaerő. A 2-3 holdján megélni nem tudó törpebirtokos a városokba, a közeli bányatelepekre, gyárakba, fűrésztelepekre vándorol, hogy sovány jövedelmét az ott megkeresett munkabérral valahogyan kipótolja. Ennek a ténynek kétfelé volt kedvezőtlen a hatása: egyrészt a már bentdolgozó munkások béreit erősen leszorította a faluról jövő konkurencia, másrészt ezek a falusi elemek megelégedhettek sokkal kisebb munkabérral, mint az állandóan csak munkabérből élő városi munkások. Az ilyen törpebirtokosok az alacsony munkabérek miatt ragaszkodnak nadrágszijnyi földdarabkájukhoz és így egy sem ipari, sem mezőgazdasági munkásréteget alkotnak. Ezért nem tud Jugoszláviában a munkásosztály határozott körvonalat ölteni. Igaz, hogy ennek a falu-város közötti áramlásnak pozitív hatásai is vannak: a nincstelen városi munkássággal gyakran érintkező konzervatív parasztok lelkivilága nagy változásokon megy keresztül.

Az ezekből a viszonyokból adódó munkabérviszonyok természetesen igen kedvezőtlenek. Az ipari munkások száma állandóan emelkedik. Számuk 1933-ban 520.980; 1934-ben 543.559; 1935-ben 594.340, ami magában is az ipari haladásra utal. A sikeres üzleti eredmények ellenére a munkabérek állandóan esnek. Így pl. a legvirágzóbb szakmában, a textiliparban dolgozó munkás átlagos napibére a következő változást mutatja:

1930.	27,76 dinár	1933.	23,22 dinár
1931.	26,19 „	1934.	22,24 „
1932.	24,58 „	1935.	21,65 „

A munkások alacsony béreiről tanuskodik többek között a betegsegélyzőpénztári adatok alapján összeállított kimutatás is, mely szerint

86346 munkás keresete	8 dinár alatt
97585 „ „	8—14 „ „
137785 „ „	14—20 „ „
110950 „ „	20—29 „ „
123924 „ „	29—48 „ „
72900 „ „	48-tól felfelé

mozog naponta. Ha figyelembe vesszük az elméletileg megállapított havi redukált egyszemélyes létminimumot, (585.73 dinárt) kiderül, hogy a munkások 50 százaléka sem keresi meg ezt az összeget, — pedig ez csak egyszemélyes redukált létminimum. A foglalkoztatott munkásnők munkabéreiről nem is lehet beszélni.

Ez a helyzet az elmúlt év folyamán már válságossá vált és elindította az utóbbi évek legnagyobb sztrájkhullámát, mely heves iramban seprert végig az országon s a munkásokra nézve némi eredményekkel is járt.

A teljesség kedvéért, megemlítendőek még azok a mozgalmak, amelyek a nagytőke által tönkremenő kispolgárság érdekszervezetei indítottak el. A kisiparosok leginkább a „Batya“ és „Tivar“ nagyüzemek, a kiskereskedők pedig a „Ta-Ta“ nagyáruház működése ellen mozgolódnak és állami ellenőrzést követelnek. Ezek a rétegek már a nemzetgyűlésben is szóváteszik sérelmeiket, de a nemrég kiforszírozott nagytőkeellenes kormányrendelet betartását nem képesek kieszközölni.

A jugoszláv tőkeimport kezdeményezőire nézve igen hasznosnak bizonyult. Az importőröknek sikerült a Jugoszlávia gazdasági létkörülményeiből és társadalmi viszonyából adódó helyzetet csaknem tökéletesen kiaknázni. A külföldi tőke a kedvező vámpolitika, az olcsó munkaerő, a kisbirtokos-rendszer stb. által magasabb profitot ért, mint odahaza. Ezzel egyidejűleg megszüntette az itteni háborúelőtti társadalmi formákat és a teljes kapitalizálódás irányába kényszerítette azokat. De előhívta így a tőkés rendszerrel adódó ellenmondásokat is és az ennek megfelelő társadalmi és politikai irányzatokat, amelyek küzdelméből adódik a konkrét társadalmi lét valóságos képe. Világviszonylatban a jugoszláv tőkeimport hatása abban mutatkozik, hogy általa a világtermelés egy újabb termelőaparátussal gazdagodott, melynek fejlődése csak még jobban kiélezi a termelés és fogyasztás között felmerült ellentétet és sürgeti a szükségyszerű megoldást.

AZ AMERIKAI MAGYARSÁG SZOCIÁLIS ELHELYEZKEDÉSE

Irta: GARBAI SÁNDOR

1.

Ha európai szemmértékkel mérjük az amerikai magyar dolgozók állapotát, sok szempontot találunk, mely érthetetlen és magyarázatra szorul. De ha tekintetbe vesszük, hogy Amerika fejlődése, gazdaságának és társadalmának kialakulása más táji, kulturális és gazdasági körülmények között jött létre, mint az európai, akkor sok mindent megértünk.

Az első, ami a szemünkbe ötlük, az, hogy miként fogadta Amerika évtizedeken át az Európából kiérkező bevándorlókat? Elis-Izland, az amerikai bevándorlási hatóság központi intézménye napi négyezer bevándorló elfogadására van berendezve. Az intézmény ma üres, mert alig van bevándorló, a bevándorlási tilalom következtében. Ezen az intézményen haladt át minden bevándorló, aki az új világba érkezett, tehát a magyar is.

Az utolsó félévszázad alatt Európából husz millió bevándorló érkezett Amerikába, akik ott elhelyezkedtek s a társadalom és gazdaság fontos tényezőivé váltak. A magyar kivándorlók kezdetben tulyomóan a földművelők köréből kerültek ki, akik a nagybirtokrendszer miatt idehaza földhöz és megélhetéshez nem jutottak. Ezt a földműves kivándorlást a magyar feudális kormányok tudatosan mozdították elő, hogy a társadalmat és nagybirtokrendszert feszítő erőket elvezessék, ártalmatlanná tegyék.

A XIX. század utolsó évtizedeiben Magyarországból csak a kalandorok, családok, hamiskártyások, sikkasztók tudtak Amerikába kijutni. Ezek voltak a pionérok a később kivándorolt magyar dolgozók előtt. Ezeknek a kalandor jellemű embereknek a kezébe kerültek az első kivándorló